

LUKU- JA KIRJOITUSTAIIDOTTOMANA maahan tullut maahanmuuttaja voi pyytää opettajalta todistusta kansalaisuushakemusta varten. Yhä useampi opettaja törmää näihin pyyntöihin. Ohjeistusta todistusten antamiseen ei ole juuri ollut, vaan kukin opettaja on joutunut etsimään itse tiedon todistusten antoperusteista ja siitä, mitä todistuksiin kirjataan. Lukutaitoverkosto järjesti 16.6.2014 Vantaalla tapaamisen, jossa keskusteltiin lukutaidottomien kielitaitotodistuksista. Tapaamisessa Maahanmuuttoviraston kansalaisuusyksikön näkökulmaa selvitti ylitarkastaja Hannu-Pekka Peura.

Luku- ja kirjoitustaidottomien kielitaitotodistukset

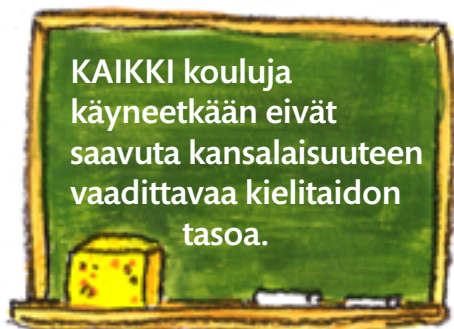
SUOMEN kansalaisuuden saaminen edellyttää, että hakijalla on riittävän hyvä kielitaito suomalaisessa yhteiskunnassa eläimeen. Kansalaisuuslain mukaan edellytyksenä on vähintään tyydyttävä suomen tai ruotsin kielen taito tai näiden sijasta suomalaisen tai suomenruotsalaisen viittomakielen taito. Tavallisesti kansalaisuutta hakeva maahanmuuttaja osoittaa kielitaitonsa suomalaisesta koulutuksesta saadulla tutkintotodistuksella (peruskoulu, ammatillinen koulutus, lukio, korkeakoulu) tai suorittamalla kielitutkinnon (tavallisimmin Yleinen kielitutkinto, taitotaso 3). Kielitaitoedellytyksen täyttämiseksi kelpaavat todistukset on tyhjentävästi lueteltu kansalaisuuslaissa (kansalaisuuslain muutos 579/2011), ja tarkat ohjeet löytyvät myös Maahanmuuttoviraston sivulta (www.migri.fi – Kansalaisuus – Kansalaisuuden hakeminen – Edellytykset – Kielitaito). Mitkään muut todistukset - esimerkiksi todistus suomen kielen kurssien suorittamisesta tai opettajan kirjoittama vapaamuotoinen selvitys hakijan suomen kielen taidosta - eivät enää riitä.

Yleisen kielitutkinnon suorittajien kannalta merkittävä muutos on ollut se, että kielitaidon voi nykyisin (1.1.2012 jälkeen annetut YKI-todistukset) osoittaa myös useammalla tutkintotodistuksella, kunhan hakija on suorittanut vaadittavat osakokeiden yhdistelmät. (Tarkemmin: www.oph.fi – Yleinen kielitutkinto ja www.migri.fi - Kielitaito – Yleinen kielitutkinto.)

Joissakin erityistilanteissa kielitaitoedellytyksestä voi-

daan edelleen poiketa. Yli 65-vuotiaat hakijat, joilla on Suomessa pakolaisasema tai oleskelulupa toissijaisen tai humanitaarisen suojelun perusteella, eivät tarvitse lainkaan kielitaitotodistusta. Jos hakijalla on vamma tai sairaus, joka pysyvästi estää riittävän kielitaidon hankkimisen, hän voi pyytää poikkeamista kielitaitoedellytyksestä - joko kokonaan tai vain suullisen tai kirjallisen kielitaidon osalta - ja tarvitsee hakemuksen liitteeksi lääkärintodistuksen asiasta. Käytännössä poikkeamia lääkärintodistusten perusteella myönnetään hyvin vähän. Suomen kielen opettaja voi antaa hakijalle kielitaitotodistuksen kahdessa erityistilanteessa: iäkäs, yli 65-vuotias hakija tai luku- ja kirjoitustaidottomana aikuisiällä Suomeen tullut hakija voi suomen kielen opettajan todistuksella osoittaa hallitsevansa suomen kielen alkeet. Poikkeamakohtien tarkempi ohjeistus löytyy nykyisin myös Maahanmuuttoviraston sivuilta ([/kielitaito/poikkeaminen_kielitaitoedellytyksestä](http://kielitaito/poikkeaminen_kielitaitoedellytyksesta)).

Luku- ja kirjoitustaidottomuudella tässä yhteydessä tarkoitetaan hakijan luku- ja kirjoitustaidottomuutta maahantulovaiheessa, lähtömaan kielellä. Hakija on siis voinut hankkia ja on monesti hankkinut ainakin jonkintasoisen luku- ja kirjoitustaidon Suomeen tultuaan. Luku- ja kirjoitustaidottomana maahan tullut hakija voi myös osoittaa kansalaisuuslain edellyttämän tyydyttävän suomen kielen taidon, eikä poikkeamakohtaa ole tarkoitus soveltaa kaikkien kohdalla automaattisesti. Poikkeamismenettelyn taustalla on kuitenkin ajatus siitä, että monelle luku- ja kirjoitustaidottomana maahan tulleelle hakijalle voi olla kohtuuttoman iso haaste edetä vaadittavalle kielitaitotasolle. Ar-

kipiävän kielitaito suomen kielellä täytyy kuitenkin hallita.

Kansalaisuuden saaminen edellyttää kielitaitoedellytyksen lisäksi muiden edellytysten täyttymistä. Hakuprosessi on syytä tehdä huolella, jotta riittävät selvitykset ovat käytössä, kun hakijan tilannetta arvioidaan kansalaisuusyksikössä. Lukutaitoverkoston tapaamisessa ylitarkastaja Peura jakoi kattavasti tietoa itse hakuprosessista, kansalaisen oikeuksista ja velvollisuuksista ja kansalaistamisen edellytyksistä. (Ks. myös www.migri.fi – Kansalaisuus.)

Miten lukutaidottomuus todetaan?

Tyypillinen tilanne on se, että kansalaisuutta hakeva maahanmuuttaja tulee suomen kielen opettajan puheille ja pyytää todistusta luku- ja kirjoitustaidottomuudestaan. Kansalaisuuslain mukaan on suositeltavaa, että todistuksen luku- ja kirjoitustaidottomuudesta antaa hakijaa itse opettanut suomen kielen opettaja, joka on voinut todeta luku- ja kirjoitustaidottomuuden omassa opetuksessaan. Tällöin lukutaidottomuuden toteaminen perustuu opettajan havaintoihin opiskelijan taidoista ja etenemisestä. Opiskelijan lukutaidottomuus lähtömaan kielellä käy ilmi opetuksen havaintojen lisäksi myös hops-keskusteluissa, joissa selvitetään opiskelijan aikaisempaa koulunkäyntiä kotimaassa.

Jos opettaja ei ennestään tunne hakijaa ja tämän tilannetta maahantulovaiheessa, hän lähtee selvittämään asiaa haastatellen ja hakijan esittämien dokumenttien valossa. Usein lukutaidottomuus on todettavissa hakijaa koskevien asiakirjojen perusteella: hänellä on esimerkiksi luku- ja kirjoitustaidon kurssilta todistus, jossa on annettu sanallinen arvio. Selvästi lukutaitoisin hakijan opettaja ohjaa osoittamaan kielitaitonsa muulla kansalaisuuslaissa mainitulla tavalla.

Toisinaan opettajalla ei ole arviointinsa tueksi käytettävissä muuta kuin hakijan oma kertomus

lapsuusvuosistaan ja kouluhistoriastaan kotimaassaan. Tällöin todistukseen kannattaa kirjata huolellisesti: Hakija kertoo... (Esim. Hakija kertoo, ettei ole käynyt koulua kotimaassaan eikä ole oppinut lukemaan ja kirjoittamaan äidinkielellään tai millään muulla kielellä.)

Kuka on lukutaidoton?

Lukutaidottomuuden määritelmä ei ole selvärajainen ja yksiselitteinen. Opettaja joutuu tapauskohtaisesti käyttämään harkintaa ja ammattitaitoa. Esimerkiksi Irakin kurdit kertovat usein käyneensä koulua kolme tai neljä vuotta ja näin on kirjattu maahantulovaiheen asiakirjoissakin. Kun asiaa ruvetaan tarkemmin selvittämään, käy ilmi, että koulunkäynnissä on ollut kuukausien taukoja sodan vuoksi tai koulu on suljettu tai pommitettu maan tasalle. Todellista koulunkäyntiaikaa kertyy paljon vähemmän.

Lisäksi opetuskieli koulussa on saattanut olla maan valtakieli ja oman äidinkielen puhuminen on ollut ruumiillisen rangaistuksen uhalla ehdottoman kiellettyä. Myös kurinpito- ja kasvatustimet ovat monessa maassa olleet ankaria, erityisesti kielivähemmistöjä kohtaan. Oppimistulokset ovat näissä oloissa ymmärrettävästi jääneet vähäisiksi, samoin opiskelutaidot ja -valmiudet. Käytännössä tällainen henkilö on äidinkielellään luku- ja kirjoitustaidoton. Lukutaito koulunkäyntikielillä on yhtä lailla voinut jäädä hyvin puutteelliseksi.

Entä kun hakija on saanut opetusta pakolaisleirillä, jossa opettajana on toiminut vastikään itse lukemaan oppinut henkilö? Mikä on lukutaidon taso henkilöllä, joka ei ole koskaan käynyt koulua, mutta jolle oma veli on opettanut lukutaidon alkeet?

Luku- ja kirjoitustaidon koulutuksen opetussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2012) lukutaito-opetusta tarvitsevat jaetaan kolmeen ryhmään:

primaarilukutaidottomiin, joilla ei ole lainkaan tai on hyvin vähän kokemusta koulukäynnistä ja jotka eivät osaa lukea millään kielellä;

sekundaarilukutaitoisiin, jotka osaavat lukea jollakin muulla kuin latinalaisella kirjaimistolla (koulutausta vaihtelee, samoin lukutaito oppijan omalla äidinkielellä tai jollain muulla kielellä voi vaihdella mekaanisen ja funktionaalisen taidon välillä);

semilukutaitoisiin, joilla on jonkin verran kirjallista taitoa latinalaisella kirjaimistolla. Koulua on käyty mahdollisesti muutama vuosi tai lukutaitoa opittu muulla tavoin, mutta lukutaito ja opiskelu-

KUKA ON LUKUTAIDOTON?

TAPAUS 1

Shamso on syntynyt Somalian Kismayossa vuonna 1986. Hän on yhdeksästä sisaruksesta toiseksi nuorin. Kolme veljeä saivat lapsina käydä oikeata koulua, mutta Shamso ja siskot vain koraanikoulua. Hehän menisivät kuitenkin pian naimisiin ja saisivat omia lapsia. Koraanikoulussa opetettiin ulkoa Koraanin tekstejä, vaikka oppilaat eivät arabian kieltä osanneetkaan. Nyt Shamso on jo unohtanut suurimman osan. Kun Shamso tuli Suomeen, hän osasi ainoastaan kirjoittaa joten kuten oman nimensä. Tällä hetkellä hän odottaa kuudetta lastaan. Raskauksien välillä hän on aloittanut luku- ja kirjoitustaidon kurssin. Shamso piti opiskelusta todella paljon ja opettajakin kehui häntä, mutta sitten piti jäädä äitiyslomalle. Kun lapset katsovat Suomen televisiosta lastenohjelmia, Shamso kuuntelee keittiössä ja oppii taas uusia sanoja.

TAPAUS 2:

Rebaz on Irakin kurdi, joka syntyi Kirkukissa 1984. Hän aloitti koulun vuonna 1990, mutta opetuskieli oli arabia eikä oma äidinkieli kurdi (sorani). Arabiaa hän ei osannut lainkaan aloittaessaan koulun. 90-luvun alussa kurdiperhe joutui pakenemaan vainoa Iranin puolelle ja Rebazin koulunkäynti keskeytyi. Kun tilanne oli vähän rauhoittunut, perhe palasi Kirkukiin. Rebazkin jatkoi koulunkäyntiä neljännellä luokalla, vaikka taidot olivat ensiluokkalaisten tasolla. Sitten perheen isä kuoli kurdikapinallisten riveissä taistelussa Saddam Husseinin joukkoja vastaan. Rebazin oli perheen vanhimpana poikana mentävä töihin setänsä autokorjaamoon. Poikaa väsytti mennä koulun jälkeen loppupäiväksi töihin, eikä hän jaksanut molempia. Koulu jäi pois. Lukutaito arabian kielellä jäi heikoksi, eikä sitä työssä edes tarvinnut. Rebazin kaksi enoa toimivat Irakissa poliiseina, eikä kumpikaan heistä osaa lukea ja kirjoittaa. Rebaz tunnistaa arabialaiset kirjaimet ja osaa lukea joitakin helppoja sanoja. Mutta esimerkiksi sanomalehti uutisten teksti on liian vaikeata. Lukeminen on liian hidasta ja vaivalloista. Suomessa pitää opetella taas uudet kirjainmerkit, vaikkei hän osaa vanhojakaan kunnolla.

taidot ovat voineet jäädä heikoiksi.

Maahanmuuttoviraston tuoreessa ohjeistuksessa luku- ja kirjoitustaidottomuus on määritelty primaarilukutaidottomuuden käsittein. Kansalaisuusprosessissa luku- ja kirjoitustaidottomana ei pidetä henkilöä, joka ei osaa maahan tullessaan lukea ja kirjoittaa latinalaisilla aakkosilla, mutta on kuitenkin käynyt koulua ja saavuttanut toimivan lukutaidon jollakin toisella kirjoitusjärjestelmällä (kouluja käynyt, sekundaarilukutaitoinen hakija). Laintulkinnan rajapinnoille jää edelleen joukko eri tavoin lukutaidottomia hakijoita. Kielitaitoedellytyksen täyttämisen näkökulmasta lukutaidottomuuteen vetoaminen olisi perusteltua, jos maahantulovaiheen riittämätön lukutaito ja opiskelutaidot selvästi edelleen estävät hakijaa saavuttamasta vaadittavaa kielitaitotasoa.

Kaikki kouluja käyneetkään maahanmuuttajat eivät aktiivisesta opiskelusta huolimatta saavuta kansalaisuuteen vaadittavaa kielitaidon tasoa. Mo-

net ovat käyneet useita kertoja kokeilemassa Yleisen kielitutkinnon kokeessa. Kielitaidon osoittaminen tutkinnossa edellyttää kuitenkin sellaista lukutaitoa, jota kuvataan mm. PIAACin (Programme for International Assessment of Adult Competencies) lukutaidon määritelmässä: Lukeminen on kirjoitettujen tekstien ymmärtämistä, käyttöä ja arviointia lukijan omien tavoitteiden saavuttamiseksi, tietojen ja valmiuksien kehittämiseksi sekä yhteiskuntaelämään osallistumiseksi (OECD 2012).

Kielitaitoarvio

Luku- ja kirjoitustaidottomana maahan tulleen hakijan on osoitettava *hallitsevansa suomen tai ruotsin kielen ymmärtämisen ja puhumisen alkeet*. Asian voi todistaa kahdella vaihtoehtoisella tavalla: a) Opettajan antama todistus, jossa hakijan suullinen kielitaito arvioidaan tarkasti sekä puhumisen että kuullun ymmärtämisen osalta Eurooppalai-

TARVITTAVAT TODISTUKSET, OPETTAJAN MUISTILISTA:

todistus luku- ja kirjoitustaidottomuudesta

- hakijan nimi ja henkilötunnus
- maininta siitä, jos olet itse opettanut hakijaa
- opettajan kannanotto siihen, että hakija on ollut maahan tullessaan luku- ja kirjoitustaidoton, esim.
 - hakija on opiskellut luku- ja kirjoitustaitoa ensimmäisen kerran Suomessa
 - lukutaidottomuus / heikko luku- ja kirjoitustaito on ilmennyt koulutuksissa ja opetuksessa
 - mitä hakija itse kertoo kouluhistoriastaan lähtömaassa ja luku- ja kirjoitustaidon oppimisesta ennen Suomeen tuloa

todistus alkeiskielitaidon hallinnasta (voi liittää samaan todistukseen)

- puhumisen ja kuullun ymmärtämisen taito todistuksen antohetkellä
- arvio molemmista taidoista EVK:n asteikolla
- (ei edellytetä, mutta on hyvä kirjata): suomen kielen opinnot, luettelo käydyistä koulutuksista
- jos hakija ei täytä alkeiskielitaidon vaatimusta: kannanotto siihen, onko osallistunut säännöllisesti suomen kielen koulutukseen (kirjataan tarkat koulutustiedot)
- (ei edellytetä, mutta voi kommentoida): kielitaidon kehittymiseen vaikuttaneita tekijöitä, mikäli niillä on merkitystä kielitaitoedellytyksen täyttämisen kannalta
- paikkakunta ja päivämäärä, todistuksen antajan nimi, allekirjoitus ja yhteystiedot

sen viitekehyksen taitotasosteikolla A1.1 - C2.2. Käytännössä hakijalta edellytetään vähintään toimivan alkeiskielitaidon tasoa.

b) Opettajan laatima todistus säännöllisestä osallistumisesta suomen tai ruotsin kielen opintoihin. Todistuksesta täytyy näkyä opintojen ajankohta ja läsnäolomerkinnät. Kieliopintoihin osallistumisen katsotaan olleen säännöllistä, kun suomen tai ruotsin kieltä on opiskeltu kursseilla useamman vuoden ajan ja opiskelu jatkuu edelleen tai on jatkunut viime aikoihin asti.

Kuka todistuksen kirjoittaa?

Lukutaitoverkoston tapaamisessa nostettiin isona huolenaiheena esiin se, ettei lukutaidottomien kielitaitotodistusten antamiseen ole tällä hetkellä selkeää järjestelmää. Kansalaisuuslaki lähtee oletuksesta, että maahanmuuttaja on kotoutumiskoulutuksessa tai muussa yhteydessä opiskellut suomen tai ruotsin kieltä ja hänellä on ainakin ollut oma opettaja. Tämän opettajan on katsottu olevan kykenevä arvioimaan kansalaisuutta hakevan henkilön luku- ja kirjoitustaidottomuutta lähtömaan kielellä. Kun kansalaisuuden hakeminen aikanaan on ajankohtaista, omaa opettajaa voikin

olla mahdollinen tavoittaa: hän on voinut jäädä eläkkeelle tai vaihtaa työpaikkaa, jolloin hakija joutuu etsimään toisen opettajan. Omakaan opettaja ei aina voi muistaa yksityiskohtia sadoista opettamistaan opiskelijoista tai hän on opettanut hakijaa myöhemmässä koulutusvaiheessa, kun lukutaitoa on jo hankittu.

Opiskelijat ja kansalaisuuden hakijat ovat keskenään hyvin eriarvoisessa asemassa sen mukaan, onko todistuksia esimerkiksi omalla paikkakunnalla mahdollista saada. Opettajan näkökulmasta suurena ongelmana koetaan todistuspyyntöjen määrän valtava kasvu ja se, että harva oppilaitos on ohjeistanut tai resursoinut opettajille tätä työtä. Todistusten antaminen ei saisi jäädä opettajan oman hyväntahtoisuuden varaan tai kiinni siitä, pystyykö hän muun täysipäiväisen työn ohessa irrottamaan aikaa mahdollisesti vuosia sitten opettamansa opiskelijan tapaamiseen. Hyviäkin esimerkkejä on: toisissa oppilaitoksissa käytännöistä on sovittu ja todistusten antaminen sovittu esimerkiksi osaksi joidenkin opettajien työtä tai oppilaitoksen maksullista palvelua. Lukutaitoverkosto palaa kysymykseen syksyn aikana. Keskustelua todistusten antokäytännöistä ja resursseista on syytä jatkaa. ☺